

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce

Cilt 1: Türk Düşüncesi

Editör: Lütfi Sunar

**YURTDIŞI
TÜRKLER**
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Düşünce Tarihi Serisi

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce

Cilt 1 : Türk Düşüncesi

Editör : Lütfi Sunar

Yayın No : 2-21

ISBN : 9789751744678

Basım Sayısı : 1. Basım, 2020

Tasarım : Erhan Koç

Baskı ve Cilt : Kalkan Matbaacılık • 0.312 342 16 46
www.kalkanofset.com

© Copyright 2020, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları

Bu baskının bütün hakları Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Kütüphane Bilgi Kartı Sunar, Lütfi. Ed.

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce (4 Cilt):
Türk Düşüncesi (1. Cilt)

1. Basım : x+441 s.

ISBN : 9789751744678

1. Çağdaş Düşünce, 2. İslam Dünyası, 3. Modernleşme

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce

Cilt 1: Türk Düşüncesi

Editör: Lütfi Sunar

YURTDIŞI
TÜRKLER

VE ANABİLME BAKANLIĞI

> içindekiler

Takdim	vi
Sunuş	vii
<i>Editörün Giriş</i>	
Müslüman Toplumlarda Çağdaş Düşünce: Yenilenme, Çeşitlenme ve Dönüşüm	1
Lütfi Sunar	
Giriş: Çağdaş Türk Düşüncesinin Temel Meseleleri, Dönemlendirme ve Tasnif	19
Lütfi Sunar	
Gelecek Geçmiş, Şimdi Kılma Bilinci: Çağdaş Dönemde İslam-Osmanlı Mirası ile İlişkilerin Kökleri Üzerine	63
İhsan Fazlıoğlu	
Türkiye’de Çağdaş Düşüncenin Oluşumu	87
Yücel Bulut	
Tarihsel ve Sosyolojik Bir Mesele Olarak Türk Modernleşmesi	123
Mahmut Hakkı Akın	
Türkiye’de Dinî Düşüncenin Üretimi: Devlet-Toplum Münasebetlerinde Dönüm Noktaları ve Kesişimsellikler	147
Necdet Subaşı	

Türkiye’de İslamcılığı Yeniden Düşünmek: Muhafazakâr yahut Modernist Reddiyecilik Arasında Vahdettin Işık	183
Türkiye’de Kemalizmin Kuruluşu ve Kadroculuk Lütfi Sunar	221
Sosyalizmin Türkiye Serüveni Öner Buçukcu	243
Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncenin Oluşumu ve Farklı Biçimleri Mahmut Hakkı Akın	291
Türkiye’de Milliyetçiliğin Doğuşu ve Gelişimi: İmparatorluktan Küresel Çağa Öner Buçukcu	315
Türkiye’de Liberalizm: Kesişmeyen Yollar, Birleşmeyen Parçalar Hamit Emrah Beriş	355
Düşünce Hayatına Romandan Bakmak Kurtuluş Kayalı	387
Türkiye’de Çağdaş Düşünce Kronolojisi	415
Yazarlar Hakkında	437
Dizin	439

> Takdim

2010'da kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) yurtdışındaki vatandaşlarımız, kardeş topluluklarımız ve Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilerimize yönelik çalışmalarını koordine etme, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirme görevini üstlenmiştir. Bu süre içerisinde Türkiye'nin küresel vizyonunun geliştirilmesinde önemli görevler üstlenen YTB, yürüttüğü kapsamlı burs programlarıyla Türkiye'ye gelen binlerce öğrenciye ulaşarak dünya toplumları ile ülkemiz arasında kapsamlı bir iletişim imkânı oluşturmuştur.

YTB'nin son on yılda yürüttüğü çalışmalar, sadece yurtdışındaki vatandaşlarımıza ve akraba topluluklarımıza yönelik hizmetlerin standart ve niteliklerinin geliştirilmesinde değil, aynı zamanda bunlara fikrî bir derinlik kazandırılmasında da önemli etkiler meydana getirmiştir. Gerçekleştirdiğimiz etkinlikler, yürüttüğümüz projeler, verdiğimiz destekler, geliştirdiğimiz ilişkiler ile Türkiye'nin kapsayıcı ve çok boyutlu yeni dünya vizyonunu en iyi şekilde temsil etmeye ve uygulamaya çalışıyoruz.

Bu anlamda YTB olarak bir dizi yenilikçi çalışma başlattık. Artık gönül coğrafyamızdaki kültürel mirası ve düşünce birikimini ortaya çıkaran ve yenileyen çalışmalara daha fazla ağırlık vereceğiz. Böylece ortak bir fikrin ve bakışın oluşturulması çabasını derinleştirmeyi hedefliyoruz. Zira eğer bir ortak bakış tesis edilemezse toplumlararası ilişkilerin yeni bir ufuk kazanmasının zorlaşacağına inanıyoruz.

Bu doğrultuda başlattığımız çağdaş düşünce projesinin ilk ürünleri olan bu dört ciltlik çalışmanın önemli bir başlangıç oluşturacağını düşünüyoruz. Zira çağdaş dönemde Müslüman toplumlardaki düşüncenin incelenmesi ve anlaşılması, bugün yaşanan sorunların anlaşılıp çözümlenmesinde de bir temel teşkil edecektir. Elinizdeki eser, İslâm âleminin düşünsel yaşamının tarih boyunca ana gelişim havzalarını teşkil eden Türkiye, Mısır, İran ve Hint Alt Kıtası'ndaki fikrî ve ilmî çerçeveyi eleştirel bir gözle ele alan dört cilt-

ten müteşekkildir. Bu toplumları Batılı modernite karşısında sadece çaresiz, pasif bir takipçi ve taklitçi olarak konumlandırmaksızın, onların düşünce yaşamının derinliklerini kavramaya yönelik anlamacı bir bakış sunan bu eserlerin konuya dair kapsayıcı ve yenilikçi fikirler sunacağını düşünmekteyiz. Yakın bir zamanda farklı dillerde de yayımlanmasını arzu ettiğimiz bu çalışmalar küresel düzeyde fikrî bir etkileşimin de başlangıcı olacaklardır.

YTB olarak, azim gerektiren böyle büyük bir projenin tamamlanmasından ve ilim dünyasının hizmetine sunulmasından ötürü yaşadığımız tarifsiz mutluluğu bir kez daha ifade eder, elde edilen neticenin hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Abdullah Eren
YTB Başkanı

> Sunuş

Genel olarak, Müslüman toplumlarda entelektüeller, ilim adamları, akademisyenler, siyasi ve dinli elitler çağdaş dönemde iki temel konu ile ilgilenmişlerdir: Bu iki temel konudan birincisi sömürgecilik ve siyasi bağımsızlık meselesidir. Müslüman ülkelerin önemli bir kısmı bağımsızlıklarını 20. yüzyılın *ikinci* yarısında ancak kazanmışlardır. Çağdaş dönemin ikinci meselesi ise modern düşünce ile karşılaşma ve yüzleşme sorunudur. Sömürgeciliğin ve askeri kaybın ikliminde gerek içsel fikri bunalımlar gerekse harici meydan okumalar neticesinde Müslümanların evreni ve hayatı anlayabilecek ve açıklayabilecek fikri çerçeveleri işlememeye başlamıştır. Bu anlamda fikri mirasın sürdürülmesinde sorun olduğu gibi çağdaş düşüncenin aktarılmasında da sorunlar meydana gelmiştir.

Bugün ilmi, fikri ve teknik gelişmelerin son derece süratlendiği bir zamanda Müslüman toplumların düşünce birikiminin anlaşılması bu toplumların hayatiyetlerini sürdürmeleri için çok ehemmiyetli bir hale gelmiştir. Zira kendi düşünce birikimini oluşturamamış, koruyamamış ve aktaramamış toplumların artık bütün anlamlarıyla varlıklarını sürdürebilmeleri çok güçtür. Bu sebeple dört ana havzada çağdaş düşünce birikiminin bir muhasebeye tabi tutulup incelenmesi hem tanımak hem de anlamak için önemli bir başlangıç teşkil edecektir.

Sıklıkla Müslüman toplumların modernleşme döneminde mukallit bir düşünce yaşamına sahip oldukları iddia edilir. Gerçekten de modernite gibi her bakımdan tehdit edici geniş çaplı bir hareket karşısında bir varlık sergileyebilmek büyük bir meydan okumadır. Müslüman toplumların tarihte karşılaştıkları bütün meydan okumaları aşan bir tehdiye sahip olan bu karşılaşma ileri düzeyde bir yenilenmeyi gerektirmektedir. Dünya görüşünün, hayat anlayışının ve düşünce kalıplarının çok esaslı bir şekilde sarsıldığı bu meydan okumaya karşı Müslüman alimlerin ve entelektüellerin çok farklı düzeylerden çeşitli yanıtlar ürettiğini görmekteyiz. Bu yenilenme çabasının azımsanmayacak bir birikim oluşturduğu görülmelidir.

Bu dört ciltlik eserlerin başlığı olan *Müslüman Toplumlarında Çağdaş Düşünce* ifadesi önemli bir konuya işaret etmektedir. Müslüman toplumlarda düşünce ile ilgili araştırmalar genellikle 19. yüzyıl öncesine dairdir. 19. yüzyıldan sonrası ile ilgili yapılan araştırmalar ise genellikle tekil şahıslar ve meseleler etrafında iler-

lemektedir. Bu dönemden itibaren yapılan çalışmalarda Müslüman toplumlara düşünme becerilerini kaybetmiş gibi muamele yapıldığını görürüz. Bu yanlış be-timlemenin çok da geçerli olmadığını bu kitaptaki yazılar göstermektedir.

Müslüman toplumların günümüzdeki fikri yapılarını sistematik bir biçimde tahlil etmek bu toplumlar arasındaki ilişki, iletişim ve işbirliğinin de başlangıç çerçevesini teşkil edecektir. Bu amaç doğrultusunda hazırladığımız elinizdeki dört ciltte Türkiye, Mısır, İran ve Hint Alt Kıtasındaki çağdaş düşünce birikimi ele alınmıştır. Bu dört ciltte, bu dört ülkedeki fikri birikim hakkında geniş, derinlikli ve bütünlüklü bir çerçeve sunulmaktadır. Böylece karşılaştırmalı ve sistematik bir değerlendirme imkânı oluşturulmuştur. Farklı ilgilere sahip kişilerin rahatlıkla okuyup beslenebileceği bir biçim ve içeriğe sahip olan kitaplar ülkemizdeki düşünce birikimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu kitap projesine 8 ülkeden 42 araştırmacı katkı yapmıştır. Her bir kitapta 12 bölüm yer almaktadır. Kitaplarda yer alan bölümler birbirine paralel içerik taşımaktadır. Böylece karşılaştırmalı okuma imkânı da oluşturulmuştur. Kitapların girişi ilgili ülkedeki son dönem düşünce yaşamının panoramik bir fotoğrafını sunmaktadır. Ayrıca kitaplara eklenen düşünce yaşamı kronolojisi ile de son iki yüzyıldaki ilmi, fikri ve teknik gelişme ve olayların zamansal bir sunumu gerçekleştirilmiştir. Yine bölüm aralarına konan kısa biyografiler ve kurum yazıları ile kitaplarda ele alınan fikri çerçevenin arka planı sunulmaktadır.

Kurulduğu günden itibaren ülkemizdeki gündemi zenginleştiren Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı bu projesi ile de fikri bir zeminin inşasına imkân sağlamıştır. Projeye verdikleri destek için YTB Başkanı sayın Abdullah Eren'e çok teşekkür ederim. İki yılı aşkın süren bir süreçte her türlü desteği veren Kültürel ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanı Murat Kazancı'ya da çok müteşekkirim. Farklı dillerde yayımlanması planlanan bu eserlerin hem ülkemizdeki entelektüel yaşama hem de Müslüman toplumlar arasındaki münasebetlere olumlu katkı yapmasını temenni ederim.

Doç. Dr. Lütfi Sunar
Editör

Sosyalizmin Türkiye Serüveni *

Öner Buçukcu

“Türkiye sosyalizmi ithal malı değildir. Bu ne Batı’daki ne Doğu’daki örneklere benzer. Çünkü Türkiye ne Batı’dır ne Doğu’dur. Türkiye kendine özgü koşulları olan bir ülkedir.”

(Aybar, 1968b, ss. 8-9).

Giriş

Tarik Zafer Tunaya (Tunaya, 2004, s. 84), II. Meşrutiyet Dönemi için siyaset ve fikriyatımızın laboratuvarı değerlendirmesinde bulunmaktadır. Her ne kadar ErikJan Zürcher (2010, s. 11), Tunaya’nın II. Meşrutiyet Dönemi’ne bu şekilde yaklaşmasını anakronik bulsa da Tunaya’ya göre, 1908’de hürriyetin açtığı kapıdan özellikle Batı’nın düşünce şablonları hızla girmiştir. Burada şablon ifadesi hassaten dikkat çekicidir zira Osmanlılar, bu düşünce biçimlerini büyük ölçüde Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısına uyarlayarak düşünce kamusunda tartışmaya açmışlardır. İlk kez 1904’te Kahire’de neşredilen Türk gazetesinde yayınlanan Akçura’nın (2015) *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı metni, bu şablonların Osmanlı ülkesinde nasıl tartışıldığına ilişkin iyi bir örnek olarak okunabilir. Dikkat çekici olan bu düşünce şablonları arasında en etkisiz olanının sosyalizm olmasıdır. Tunaya (1988, s. 12) da Osmanlı Devleti’nde bütün fikir akımlarının siyasal ve toplumsal gündemde sert bir ajandayla tartışılırken sosyalizmin aynı etkinlik derecesinde olmadığını belirtir. Aynı dönemde sosyalizmin özel-

* Bu çalışma, *Türkiye’de Sosyalist Sol ve Milliyetçilik (1960-1971)* başlığıyla hazırladığım doktora tezine yaslanmakla birlikte yeni ve farklı yönler, saptamalar ve tartışmalar içermektedir.